

Små oplæg til skriftlighed – giv eleverne noget at skrive om!

Af Pernille Frost

Det er godt at skrive meget. Man får lavet et konkret produkt man kan være stolt af, og hver fugl kan synge med sit næb, for skriftlighed er overvejende selvdifferentierende. Men evnen til at skrive kommer ikke af sig selv bare fordi læreren siger skriv løs! Undervisningen skal give dem redskaberne, inspirationen og mange anledninger til at skrive. Der bør der være en progression i skriftligheden, sådan at eleverne med tiden kan planlægge, styre og forbedre indholdet i deres tekster. Undervejs er det godt at skrive funktionelt, dvs. skrive for at huske, forstå og kommunikere, fx i form af noter, resumeer, dagbøger og breve. For har man ikke først øvet sig i at skrive en masse, bliver det en uoverkommelig opgave at skrive essayet eller reportagen i de ældste klasser.

Skriftlighed i 0. klasse

Elever i 0. klasse bruger en masse energi på at analysere talesproget når de skal skrive. Det er en god anledning til at opfatte og bruge lydene, men det er også anstrengende når de samtidig skal huske hvordan bogstaverne skal skrives. Nogle vil indvende at de bare kan skrive på pc eller Ipad, for så kan de lettere få produceret noget. Det er rigtigt, for på tastaturet skal de blot genkende bogstaverne, mens de i hånden skal producere bogstaverne fra hukommelsen. Men når de lærer at skrive i hånden, opnår de også en højere grad af mestring. En anden ting der i hvert fald skal overvejes, er at de på tastaturet kun ser de store bogstaver. Og fokus bør jo være mindst lige så meget på de små bogstaver, for de tekster de snart skal læse, består jo overvejende af små bogstaver. Endelig kan adgang til Ipad og pc være en økonomisk udfordring. Løsningen må være at man både skriver i hånd og på pc, og at man eksperimenterer sig frem til en fordeling. Men uanset hvordan de skriver, kan de i starten ikke overkomme ret mange ord – for mange rækker det at skrive enkeltord. Og det er også et godt sted at starte. Man kan bede dem børnestave på deres tegninger, så meget de orker. Hvis man bruger Molevittens Læsespor er der mange vignetter fra vendespillene, og man kan samle disse i en kasse som eleverne trækker billeder fra. De kan klistres i et kladdehæfte og beskrives med ét eller flere ord. Alternativt kan de klippe billeder ud fra blade. Og når eleverne laver opgaver i arbejdsbøger, er der typisk en del opgaver hvor de skal vælge mellem tegninger og sætte en cirkel om ting der rummer en aktuel lyd. Som differentiering og ekstra udfordring, kan man bede eleverne skrive under tegningerne hvad de forestiller. På pc eller Ipad kan de vælge tage fotos og skrive ord til dem.

Planlægning og sproglig opmærksomhed

Når alle har fået øvelse i at skrive enkeltord, kan man indføre ”fingerhistorier” eller ”femordsfortællinger”. Det er sætninger (eller sætningsemner) på præcis fem ord, ét til hver finger. Der er flere bevidstgørende formål med disse fortællinger: For det første vokser en ny sproglig bevidsthed frem når eleverne skal finde fem ord der passer sammen. Og de passer sammen hvis man kan tegne sætningen (fx *Min bror er meget stærk*) eller sætningsemnet (fx *Mig og min bedste ven*). Mellem fingrene er der mellemrum, og derfor skal de også lave

mellemrum mellem ord, og nu skal eleverne overveje hvad der er ét ord: Er *rumraket* ét eller to ord? *Gå i skole* – er det 2 eller 3 ord? Når eleverne skal ramme 5 ord, må de hele tiden overveje og spørge hvor grænsen mellem ordene går. Den findes nemlig ikke i talesproget, selvom mange voksne fejlagtigt tror det. Og endelig, så involverer disse små fortællinger et element af planlægning og beslutning – inden man indleder sit skrivearbejde. Det gør man på sin hånd – der netop passer til 5 ord og mellemrum. Den ene hånd strakt ud og med den anden hånds pegefinger starter man på toppen af første finger og siger det første ord man vil skrive, kører ned i mellemrummet – mens man siger ”mellemrum” – og op på anden finger hvor man siger næste ord – og så fremdeles. De kan gentage indtil antallet passer og de nemt kan huske hvad de vil skrive.

Skriftlighed i 1. klasse

Arbejdet med fingerhistorier eller femordsfortællinger kan fortsætte og udvides i 1. klasse. Det er indarbejdet i Molevittens læsespor, men det kan gøres uanset hvilket system man anvender. Men noget af det man skal beskæftige sig med i 1. klasse, vil være bagudrettet, sådan forstået at man samler op og fortsætter det som blev italesat det foregående skoleår. I første skal man interessere sig for både mellemrum og bogstavproduktion. Mellemrum kommer på plads som noget af det første, når eleverne bliver mindet om det hver gang de skal skrive, og samtidig bliver bedt om at tjekke om de huskede mellemrum – efter at de har skrevet en femordsfortælling. En øvelse som yderligere kan skærpe deres opmærksomhed på mellemrum, er at de opdeler sætninger som mangler mellemrum, fx *solengiknedoverhavet*, eller *harduglemtdinmadpakke* eller *viskaldansetillklassefesten*. De kan præsenteres for sætningerne på tavlen eller på et stykke papir, og det første der skal gøres, er at mellemrummene finde ordgrænserne. I plenum, med makker eller alene kan eleverne tegne lodrette streger mellem ordgrænserne, og bagefter skrive sætningerne i et kladdehæfte. Man kan spørge om det er nødvendigt at de skriver sætningerne igen? Og ja, det er der flere fordele ved: For det første dét som er i fokus, nemlig mellemrum som er fremme i deres bevidsthed på grund af opgaven. Og for det andet, så er det en anledning til at få skrevet. Dem skal man finde mange af, for i løbet af 1. klasse skal dét at skrive flytte sig fra at være en lidt besværlig proces, til at være en selvfølge.

De formelle ting man skal have på plads i løbet af første klasse er:

- Mellemrum mellem ord skal blive en selvfølge
- Sikkerhed i at skelne mellem og at skrive de små og store bogstaver uden et forlæg
- De skal lære at starte med stort bogstav
- De skal lære at skrive navne med stort
- De skal lære at sætte et stort sluttegn – enten punktum, spørgsmålstegn eller udråbstegn

Disse grundlæggende formelle regler kan sagtens indarbejdes med daglige femordsfortællinger. Det skal ske gradvis i løbet af 1. klasse, sådan at man altid har et bagudrettet fokus og kun et enkelt fremadrettet læringsmål i fokus. Der går sikkert mindst et halvt år før man indfører at bruge sluttegn. ”Man kan og bør sige det højt ofte: Vi er ved at være færdige med at lære mellemrum (men det kan godt smutte og derfor siger vi det til hinanden) –

og det nye vi er ved at lære er at starte med stort bogstav.” Mens de øver sig på dette, kan de arbejde med at lære nogle af de hyppige drilleord, fx *jeg, mig, er, har, også, hvordan* og *hvorfor*. En vigtig snak er jo om disse fuldstændigt uregelmæssige og ”skøre” drilleord – som skal staves på de mærkeligste måder man ikke kunne regne ud. I løbet af året kan man nå gennem 60-80 af de hyppigste ord.

Evnen til at huske og skelne mellem store og små bogstaver kommer bestemt ikke af sig selv, og gør man ikke noget ved det i 1. klasse, så vælger eleverne en af formerne og skriver fx altid b som stort B, og det bliver svært at aflære det senere. Arbejdet er selvfølgelig indledt i 0. klasse, men i 1. klasse skal det automatiseres. En udmærket anledning er når der skal skrives 5-ordsfortællinger, hvor eleverne dagligt skal bruge bogstaverne. Man igangsætter det nye mål at der skal startes med stort bogstav, og til det formål får eleverne mulighed for at bruge en lamineret planche med de store og de små bogstaver som forlæg. Den første måneds tid ligger planchen fremme, men efter en måned lægges den under hæftet eller med bagsiden opad, for at eleven skal aktivere sin hukommelse. Man lærer eleverne at prøve at huske, før de tjekker efter. Til sidst kan de beslutte sig for at undvære planchen, når de føler sig trygge ved det. Man må samtidig instruere eleverne i at bruge skiftfunktionen på pc og Ipad, og det kan øves ved at man fx hver uge skriver sine 5-ordsfortællinger ind. Efterhånden skal de også skrive navne med stort. Du kan overveje om det er en del af samme læringsmål, især hvis de har arbejdet med Molevittens læsespor hvor de har lavet små øvelser i at skrive navne med stort i 0. klasse, men ellers kan du vente en stund og samtidig repetere hvad der er navne og hvad der er almindelige navneord.

Når du kommer til læringsmålet et stort sluttegn, hvor eleverne skal lære at afslutte spørgsmål med spørgsmålstegn og almindelige sætninger (eller sætningsemner) med punktum eller udråbstegn, kan du indføre at de skriver et spørgsmål til deres læselektie i et glosehæfte til deres læsemakker. Glosehæftet kan ”bo” i læsebogen. Det kan have været et mundtligt spørgsmål indtil da, men nu bliver det en passende anledning til at skrive og bruge spørgsmålstegnet. I skolen genlæser de det stykke de læste hjemme for læsemakkeren, og han eller hun skal bare lytte og svare på det forberedte spørgsmål.

Et princip som undervisningen kan følge, er at der dagligt laves små øvelser (som 5-ordsfortællingen og spørgsmålet til læsebogen), og at der ugentligt eller hver anden uge lægges op til en lidt større ”produktion”. Det vil gøre den lidt større opgave mere overkommelig at der er oparbejdet en basis hvor mange skriveudfordringer er trænet. Herunder kommer nogle ideer til en større opgave hvor der bliver lagt mere fokus på indholdet i det skrevne.

Fakta og fiktion

Hvis vi ser på indholdssiden, så kan et mål i 1. klasse være at eleverne begynder at skelne mellem at skrive fiktion og fakta, og at de får prøvet begge dele mange gange. Mangel på ordforråd og stavefærdighed er på dette tidspunkt en bremse for mange elevers udfoldelse, og man kan derfor prøve at stimulere begge dele. Find et billede med mange elementer – maleri eller foto, gammelt eller nyt. Lad eleverne se det på smartboardet, og tal først om hvad det forestiller. Begynd så at lede efter ord på billedet. Eleverne foreslår ord, og sammen analyserer I ordene og finder ud af hvordan de staves og hvordan de evt. driller. Skriv dem på

tavlen, og lad eleverne skrive ordene i et kladdehæfte. Find så mange ord I kan, og sæt et foreløbigt punktum. Lad eventuelt eleverne få en kopi af billedet til at klistre i kladdehæftet.

I en efterfølgende lektion kigger I igen på billedet, og nu læser eleverne fra deres kladdehæfte de ord I fandt. Enten skiftes makkerne til at læse et for hinanden, eller også byder de bare ind i plenum. Nu har eleverne fået et ordforråd, og nu skal der skrives. Lad eleverne vælge om de vil skrive fakta, dvs. fortælle om billedet og hvad der sker på det. Eller fiktion – og digte en historie ud fra billedet. Inden du slipper dem løs på det, hører du en del af eleverne hvad de tænker at gøre, og lader dem fortælle om deres ide. Og for hvert forslag, spørger du klassen om dét eksempel var fakta eller fiktion? Lær eleverne at man gerne må låne hinandens gode ideer. Hvis man vælger det samme som en anden, så er det jo fordi man syntes at de havde en god ide. Og når man begynder at skrive, så bliver det alligevel ret forskelligt.

Når I et stykke tid har gjort dette, så har eleverne lært hvordan de kan skrive inspireret af et billede. Og det kan de altid vende tilbage til som en måde at finde inspiration på.

Et andet eksempel: Hvad må man i denne have?

Når man giver eleverne et oplæg, er det lettere at finde på. Giv fx eleverne dette billede af et skilt uden for den botaniske have ved Landbohøjskolen på Frederiksberg, og spørg dem hvad man ikke må i denne have. Tal om det, og bed dem tegne og skrive hvad hvert skilt betyder. I kan så tale om hvad man egentlig godt må, og de kan skrive om hvad man må i denne have. Det kunne også være et brev til kommunen eller borgmesteren om hvad de synes om det. Eller det kunne være fiktion: En historie om nogle børn der legede i haven.

Skriftlighed i 2. klasse

Hvis eleverne har nået målene i 1. klasse, kan man bygge oven på dem i 2. klasse, og ellers må man rette fokus på de ting der ikke er på plads. På dette klassetrin kan man udbygge arbejdet med skriveprocessens planlægningsfase, og man kan arbejde med genrer og layout.

Ved udgangen af 2. klasse kan man have den målsætning at eleverne skriver en sammenbunden skrift, men det kan nærmest ikke lade sig gøre, hvis ikke eleverne er blevet rigtig gode til at huske og skrive både store og små bogstaver i 1. klasse. Når man overgår til sammenbunden skrift, går hastigheden ned i de første måneder, men hvis man fastholder at den skal bruges, går hastigheden efterhånden op, og den sammenbundne skrift ender med at være hurtigere at skrive end enkeltbogstaver. Den kræver meget få ændringer i bogstaverne, men det nye er selvfølgelig at der skal trækkes bindinger mellem bogstaverne, og papiret skal ligge på skrå.

Hvis eleverne er klar, kan der i 2. klasse være fokus på

- At indøve en sammenbunden skrift
- At redigere tekst på pc og Ipad
- At arbejde med betingede stavemønstre

- At arbejde med layout og billedvalg
- At arbejde med overskrifter og billedtekster
- At arbejde med skriveprocessens faser

De første 3 fokuspunkter kan der arbejdes med i små portioner dagligt, fx som noter og afskrift fra det du skriver på tavlen. De sidste 3 er fokuspunkter som man introducerer og bruger når der skal laves større produkter - der kan tages små skridt i 2. klasse, men arbejdet fortsætter i de kommende år.

Aktantmodel og historieroulette

Når der skal skrives fiktion, skal eleverne arbejde på at indbygge en "modstand" i deres tekster. I alle historier har hovedpersonen et projekt, men det bliver en alt for kedelig historie hvis projektet bare gennemføres uden modstand. Hvis man fortæller om Noa der vil bygge en drage og flyve med den, så er det ikke en god historie hvis han bare bygger sin drage og flyver med den i det gode blæsevejr. Der skal være noget der stikker en kæp i hjulet, så vi bliver overraskede, og så vi ikke ved om hans projekt vil lykkes. Du kan tale med eleverne om hvad der kunne ske i den historie. Fx vil det måske ikke blæse, eller måske blæser den helt væk? Eller kan der ske noget så han slet ikke får bygget den? Eller får han en anden oplevelse end det der var meningen? Giv eleverne sådan nogle oplæg, tal om mulighederne og lad dem skrive historien på den baggrund.

Når eleverne har forstået princippet, kan du lade dem planlægge efter en simpel udgave af aktantmodellen (som egentlig er et skema som passer på eventyr). Den kan præsenteres gennem et eksempel på en historie I har læst sammen, fx et eventyr eller en realistisk historie,

det kunne være en historie om Vitello. Læs eventyret eller historien højt for dem, og spørg hvem hovedpersonen var? Det navn skriver du på tavlen nederst, og eleverne tager noter. Tegn en pil fra Vitello og opefter. Hvad vil Vitello i denne historie? Bliv enige om en beskrivelse på et par ord. Tal så om hvilken ”kæppen i hjulet” – hvad er modstanden? Skriv modstand på venstre side af pilen, og bliv enige om en beskrivelse på et par ord af denne modstand. Når han i mål? Sluttes historien ”godt” for ham? Hvis den gør, hvad var det så der hjalp ham? Skriv hjælp på højre side af pilen, og bliv enige om en beskrivelse af hjælpen på et par ord. På denne måde kan I lave en enkel analyse af mange tekster. Men det kan også bruges til at planlægge.

I den første tid kan man få hjælp af en historieroulette hvor man kan trække en hovedperson, en modstander, en hjælper og et sted. Du har lavet små kort der kan trækkes, og eleverne skriver dem ind i aktantmodellen, og begynder at planlægge en historie. De kan lave noter om navnene på personerne, de kan notere hvad projektet skal være, og de kan beslutte sig for hvordan det skal ende. De skal også finde på en titel. Nu har de en skabelon og forhåbentlig lyst til at skrive deres historie. Her har de sikkert brugt det meste af en lektion på at planlægge, og det er klogt at vente til en frisk dag med at skrive selve historien og evt. illustrere den.

Giv eleverne oplæg der dækker mange genrer – både fiktion og fakta, og sørg for at de har mødt en genre flere gange inden de skal forsøge sig med at skrive i den.